

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
University of Athens (Law School)

Σχολή: **Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών.**

Τμήμα: **Νομικής**

Όνοματεπώνυμο: **Γριζιώτη Ελένη**

Αριθμός μητρώου: **1340200400085**

Εργασία για το μάθημα: **Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα**

Έτος σπουδών: **B**

Διδάσκων : **Καθηγητής Α. Δημητρόπουλος**

Θέμα: **Η ελεύθερη δημοκρατική τάξη και τα συνταγματικά δικαιώματα**

Subject: **The free democratic state of affair and constitutional rights.**

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
1)ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ.....	4
2)Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ.....	5
3)ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	7
4)ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	9
5)Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ.....	11
6)ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	13
7)ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	15
8)ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	17
9)ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ.....	20
10)ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	21
11)ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	22
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	23
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	23
SUMMARY.....	24
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	24

Εισαγωγή

Στη παρούσα εργασία αναπτύσσεται μία μελέτη για την ελεύθερη δημοκρατική τάξη και τα συνταγματικά δικαιώματα, όπως ακριβώς λειτουργούν στο πλαίσιο της. Μελετάται επομένως η σημασία και η προσφορά της δημοκρατίας στις διάφορες πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας, καθώς επίσης και ο τρόπος λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνει και διασφαλίζει το δημοκρατικό πολίτευμα. Παράλληλα εξετάζονται και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, απαραίτητοι για την εύρυθμη λειτουργία και την ομαλή κοινωνική συμβίωση των πολιτών.

1) ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Σε μια προσπάθεια προσέγγισης της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης και των συνταγματικών δικαιωμάτων, όπως λειτουργούν στο πλαίσιο της, ο πρώτος σταθμός που καλούμαστε να εξετάσουμε είναι η δημοκρατία. Δεν υπάρχει όρος του πολιτικού λεξιλογίου που να χρησιμοποιείται συχνότερα από τον όρο δημοκρατία, ούτε έννοια που να έχει συγκεντρώσει περισσότερο το ενδιαφέρον των συγγραφέων και των μελετητών.

Η δημοκρατία γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα και εντάσσεται μαζί με τη βασιλεία/μοναρχία και την αριστοκρατία/ολιγαρχία στην τριαδική διάκριση των νόμιμων πολιτευμάτων. Οι ρίζες της ανάγονται λοιπόν στην αρχαία Ελλάδα, αλλά μεταφυτεύτηκε – με μικρές ή μεγάλες σημασιολογικές διαφοροποιήσεις- σε όλες τις ανθρώπινες κοινότητες. Αν ανατρέξουμε στην ετυμολογία του όρου θα δούμε ότι η λέξη προέρχεται από τις λέξεις δήμος και κρατώ. Δημοκρατία επομένως είναι εκείνο το πολίτευμα που η εξουσία βρίσκεται στα χέρια του δήμου. Η αθηναϊκή δημοκρατία γεννήθηκε το 508 π.χ. μέσα στο πλαίσιο πολιτειακής μεταρρύθμισης που πρότεινε ο Κλεισθένης, μετά την τυραννία των Πεισιστρατιδών. Μια από τις διατάξεις της έδωσε στον δήμο, στον οποίο μετείχαν και οι άποροι, το δικαίωμα να αποφασίζει κυριαρχικά και τελεσίδικα περί όλων των δημοσίων υποθέσεων. Με τη διάταξη αυτή θεσπίστηκε η λαϊκή κυριαρχία, που είναι το θεμέλιο της δημοκρατίας. Πέρα από αυτή τη σημαντικότερη καινοτομία, ο Κλεισθένης έδωσε σε όλους τους πολίτες ίσα πολιτικά δικαιώματα, ισοπολιτεία, ισονομία και ισηγορία, καθώς το ίσον θεωρούταν τότε Δίκαιον και σωστικόν ομονοίας. Οι μετακλεισθένειας εξελίξεις ήταν ζωτικής σημασίας για την εμπέδωση και εμβάθυνση της δημοκρατίας, η οποία γνώρισε το απόγειο της στην Αθήνα του Περικλή. Μια από τις κύριες επιδιώξεις του ήταν να ολοκληρώσει την δημοκρατία στην πράξη, παρέχοντας τη δυνατότητα σε όλους τους πολίτες να μετέχουν στα κοινά. Το κυρίαρχο όργανο της πολιτείας ήταν η εκκλησία του δήμου και το πολίτευμα έφτασε στην τέλεια μορφή της άμεσης δημοκρατίας με την παραχώρηση, σε όλες τις τάξεις των Αθηναίων πολιτών, του δικαιώματος να εκλέγονται άρχοντες. Κάθε ιδιώτης έπρεπε να συμμετέχει στα κοινά, να είναι δηλαδή πολίτης. Η αποχή ήταν κατακριτέα και έφτασε σήμερα, στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, η λέξη ιδιώτης να σημαίνει τον ανόητο.

Βασικές αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος της αρχαίας Ελλάδας ήταν η ισονομία, η αξιοκρατία, η ελευθερία λόγου. Και πάνω από όλα σε εκείνο το δημοκρατικό πολίτευμα έμπαινε το κοινό καλό. Γνήσιο δημοκρατικό πολίτευμα είναι εκείνο που βάζει πάνω από το ατομικό το κοινό καλό και συγχρόνως δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να αναπτυχθεί και να ευημερήσει. Όλοι οι πολίτες ήταν ίσοι απέναντι στους νόμους. Όλοι είχαν τα ίδια δικαιώματα, αλλά και όλοι είχαν την ύψιστη υποχρέωση να τιμούν και να σέβονται τους νόμους. Γιατί μέλημα του νόμου είναι η διασφάλιση του κοινού συμφέροντος.

Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, στο πλαίσιο της νέας πολιτικής πραγματικότητας που διαμόρφωσαν οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η δημοκρατία έχασε την αίγλη και τη σαφήνεια της. Οι Ρωμαίοι δεν χρησιμοποίησαν τον ελληνικό όρο για τη δημοκρατία, αλλά κυρίως τους όρους *civitas popularis* και *republica* που παραπέμπουν σε ένα πολίτευμα με ισχυρά ολιγαρχικά στοιχεία. Κατά το μεσαίωνα ο όρος *republica* (που αποδίδεται ως δημοκρατία) εφαρμόζεται σε ορισμένα αριστοκρατικά καθεστώτα, ενώ από τον 18 αιώνα αποκτά περισσότερο δημοκρατικό περιεχόμενο.

2) Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Μετά από αυτήν τη σύντομη, αλλά και απαραίτητη ιστορική αναφορά στην εξέλιξη της δημοκρατίας, εκείνης της έννοιας που έχει συγκεντρώσει το ενδιαφέρον των συγγραφέων ανά τον κόσμο, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στη σύγχρονη ελεύθερη δημοκρατική τάξη και τα συνταγματικά δικαιώματα όπως έχουν διαμορφωθεί και λειτουργούν σε αυτήν. Θα προσπαθήσουμε δηλαδή να εντυπώσουμε στο περιεχόμενο της δημοκρατίας, να κατανοήσουμε το βαθύτερο περιεχόμενο της, τη ζωτική σημασία που έχουν οι επιδράσεις στη καθημερινή ζωή των πολιτών και με αυτόν τον τρόπο να εισβάλλουμε ουσιαστικά στον πυρήνα της.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 1 του ισχύοντος Συντάγματος το πολίτευμα της Ελλάδας είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική δημοκρατία. Δημοκρατία είναι εκείνο το πολιτικό σύστημα που εκφράζει την ισότιμη συμμετοχή όλου του λαού στα κοινά, στη διαχείριση δηλαδή της τύχης του, κατά την απόφαση της πλειοψηφίας του. Βασική της αρχή είναι η ισοτιμία, η ισότητα όλων δηλαδή απέναντι στο νόμο. Ο μόνος περιορισμός για τον πολίτη μιας δημοκρατικής

κοινωνίας είναι ο νόμος, ο οποίος θεσπίστηκε μέσω των εκλεγμένων αντιπροσώπων του.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε πως σύμφωνα με τον Γάλλο συγγραφέα Μοντεσκιέ, αρχή της δημοκρατίας είναι η αρετή. Έχουν δημιουργηθεί όμως πολλές αμφισβητήσεις όσον αφορά την έννοια και τη λειτουργία αυτής της αρετής. Έτσι είναι δυνατόν το εποικοδόμημα της δημοκρατίας να στεγάζει νόμους που αναιρούν την ίδια την δημοκρατία παρέχοντας ισοβιότητα μιας κάποιας εξουσίας, διαιωρίζοντας με αυτόν τον τρόπο την οικονομική ανισότητα και παγιώνοντας συνθήκες που επιτρέπουν την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Στο βιβλίο του «Κοινωνικό Συμβόλαιο» ο Ζαν Ζακ Ρουσό υπογραμμίζει την ανάγκη οικονομικής εξισώσεως για την ύπαρξη πραγματικής δημοκρατίας. Οι κύριες αρχές του Ρουσό είναι τρεις. Ελευθερία, ισότητα και δημοκρατία.

Στην σύγχρονη εποχή δημοκρατία και λαϊκή κυριαρχία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Η δημοκρατία υποδηλώνει το πολίτευμα, ενώ η δεύτερη τη βασική του αρχή. Η εξουσία πηγάζει από το λαό και ασκείται από το λαό. Το δικαίωμα αυτό είναι αναπαλλοτρίωτο και αδιαίρετο¹. Η λαϊκή κυριαρχία ανάγεται συνεπώς σε ανώτατη πρωτογενή καθοριστική αρχή του πολιτεύματος. Ο πυρήνας της έγκειται στο να καθίσταται περιεχόμενο των κρατικών αποφάσεων, η θέληση της εκάστοτε πλειοψηφίας. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια για την πραγμάτωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας είναι οι εκφρασμένες θελήσεις των διαφόρων τμημάτων του λαού. Η λαϊκή κυριαρχία δεν υφίσταται, όταν δεν υπάρχει εκφρασμένη λαϊκή θέληση. Δεν πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε πως αυτό που συνάδει με την πεμπτουσία του περιεχομένου της, είναι η εφαρμογή των αποφάσεων του λαού και όχι απλώς η άσκηση πολιτικής προς όφελος του λαού. Απόρροια του αναπαλλοτρίωτου χαρακτήρα της κυριαρχίας είναι η άσκηση της εξουσίας από το λαό. Στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, σύμφωνα με την οποία «δήμος έστιν ο κρατών» όπως διατυπώνει και ο Αριστοτέλης, εδράζεται και η αξίωση για την κατάργηση της διακρίσεως σε κυβερνώντες και κυβερνωμένους. Η εφαρμογή της έχει ως αποτέλεσμα την κατάργηση αυτή. Δε νοείται δημοκρατία με τον εξοβελισμό του δικαιώματος της ασκήσεως κυριαρχίας από τον κατεξοχήν φορέα της, ο οποίος είναι αναντίρρητα ο λαός. Στο Σύνταγμα περιέχεται τόσο η αντιπροσωπευτική αρχή όσο και η αρχή της

¹βλ. Δημητρόπουλος Ανδρέας, Η δομή και η λειτουργία της σύγχρονης δημοκρατίας ΑΘΗΝΑ 1997, σελ.66.

λαϊκής κυριαρχίας. Ωστόσο η υπεροχή της δεύτερης είναι σαφής. Το άρθρο 1 παράγραφος 3 του Συντάγματος κατοχυρώνει την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας ως θεμέλιο του πολιτεύματος και την ανάγει σε ανώτατη, πρωτογενή και καθοριστική αρχή.

Επιπροσθέτως, το άρθρο 52 του Συντάγματος περιέχει μια διάταξη γενικότερης σημασίας, αλλά θεμελιώδης, σύμφωνα με την οποία « Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργιών της πολιτείας, που έχουν υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση». Η λαϊκή θέληση είναι ανόθευτη, όταν δεν ασκούνται καταναγκασμοί και ανόθευτη όταν δεν αλλοιώνεται το περιεχόμενο της. Με αυτό τον τρόπο προστατεύεται αποτελεσματικά και ουσιαστικά η λαϊκή κυριαρχία, η οποία όπως προαναφέρθηκε είναι θεμέλιο της δημοκρατίας και της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης , ως τάξης πραγμάτων γενικότερα.

3) ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Ως εκ τούτου, γίνεται κατανοητό πως τα συνταγματικά δικαιώματα, μία από τις σημαντικότερες κατακτήσεις του ανθρώπου, μπορούν να κατοχυρωθούν και να θεμελιωθούν μόνο στο πλαίσιο της δημοκρατίας. Τα συνταγματικά δικαιώματα θεωρούνται ευρύτατα ως θεμελιώδεις αρχές του πολιτικού ανθρωπισμού, ως ακρογωνιαίος λίθος της ελεύθερης, δίκαιης και ειρηνικής συνύπαρξης των ατόμων, ως όρος και όριο της δημοκρατίας. Αποτελούν ανθρωπιστικές αξίες και έχουν την ικανότητα να δώσουν βάση και προοπτική στην πολιτική πράξη. Έχουν εγχαραχθεί στη συνείδηση του λαού ως σύμβολα του αγώνα για ελευθερία, δικαιοσύνη, δημοκρατία. Τα δικαιώματα αυτά αναμφισβήτητα συνιστούν « κτήμα ες αιεί » .

Αναντίλεκτα, ο άνθρωπος αποτελεί υπέρτατη αξία. Κατά συνέπεια, ουσιώδη και ζωτική σημασία έχει και το αίτημα για σεβασμό της ανθρώπινης ζωής. Έχοντας ως γνώμονα και προμετωπίδα τα προαναφερθέντα η κοινωνία μας ,ως δημοκρατικά οργανωμένη ολότητα, κατοχύρωσε και θεμελίωσε ορισμένα απαραίτητα δικαιώματα , τα συνταγματικά δικαιώματα.

Τυπικά, η λέξη δικαίωμα σημαίνει την αξίωση που στηρίζεται σε γραπτό ή άγραφο Δίκαιο. Τα θεμελιώδη δικαιώματα ωστόσο είναι άμεσα συνυφασμένα με την ανθρώπινη φύση, χωρίς το νόημα τους να περιστέλλεται μόνο σε αυτά που κατά σύμβαση δέχεται και αναγνωρίζει η κοινωνία μας. Συνδέονται με τον ανθρωπισμό, δεδομένου πως ο τελευταίος αποτελεί την έμπρακτη αναγνώριση και την εκτίμηση στην αξία και αξιοπρέπεια του ανθρώπου.

Στα θεμελιώδη δικαιώματα επομένως που κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα αντιστοιχούν όλα εκείνα τα αιτήματα που θεωρούνται από τους ανθρώπους ζωτικής σημασίας για την ελεύθερη και αξιοπρεπή συμβίωση τους. Πρόκειται για ένα σύνολο θεμελιωδών αξιών το οποίο καλύπτει τις ουσιαστικές πτυχές της ανθρώπινης ζωής. Ο Schwartlander σημειώνει πως αυτό το ιστορικά διαμορφωμένο σύνολο αξιών δεν είναι κλειστό αλλά ιστορικά ανοικτό . Εάν αλλάξουν οι περιστάσεις δηλαδή θα συμπληρωθεί αναλόγως με την προσθήκη νέων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Κάτι τέτοιο ωστόσο είναι εφικτό μόνο στα πλαίσια της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης. Δημοκρατία σημαίνει πως υπάρχουν δυνατότητες για προοδευτική εξέλιξη, αυτό άλλωστε συνιστά και το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό της γνώρισμα .Η δημοκρατία εξελίσσεται όταν προσαρμόζει στα πλαίσια της το απρόσμενο, όταν επιδέχεται τις νέες αντιλήψεις και ιδέες, όταν ενσωματώνει τις πολυσχιδείς απαιτήσεις της καθημερινής ζωής των πολιτών. Με άλλα λόγια η δημοκρατία μπορεί να δεχτεί το απρόοπτο. Επομένως είναι το μόνο πολίτευμα που δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς την πρόοδο και το νόημα της προόδου έγκειται στην αποδέσμευση από οτιδήποτε κρατά τον άνθρωπο περιορισμένο σε αξίες και ιδέες που θέλουν να θεωρούνται αναφαίρετες. Τα θεμελιώδη δικαιώματα μπορούν να προσαρμοστούν στις νέες απαιτήσεις των πολιτών και να συμβαδίσουν με την εξέλιξη. Η ελευθερία και η δημοκρατία επομένως συνδέονται άρρηκτα με τα συνταγματικά δικαιώματα.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν δημόσια δικαιώματα. Οι διατάξεις των δικαιωμάτων αυτών βρίσκονται στο κείμενο του Συντάγματος και έχουν αυξημένη τυπική ισχύ. Αυτό σημαίνει πως άλλοι νόμοι ή άλλες κρατικές πράξεις δεν μπορούν να καταργήσουν τις διατάξεις αυτές που θεσπίζονται από το Σύνταγμα. Αντιθέτως οι διατάξεις αυτές καθορίζουν τα νομικά πλαίσια και τις αρχές στις οποίες οφείλουν να εδράζονται όλα τα κρατικά όργανα σε ό, τι αφορά ιδίως τις σχέσεις τους με τους πολίτες.

4)ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Κατά την κλασσική διάκριση του G. Jellinek, υπάρχουν τρία είδη συνταγματικών δικαιωμάτων. Τα ατομικά, τα πολιτικά και τα κοινωνικά με βάση την θεωρία των *status*. Η διάκριση κατάγεται από τον γερμανικό συνταγματικό θετικισμό του εικοστού αιώνα.

Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, τα ατομικά δικαιώματα συνιστούν αξιώσεις του ατόμου έναντι του κράτους για αποχή από παρεμβάσεις σε μία συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα ιδιωτικής αυτονομίας. Τα ατομικά δικαιώματα λοιπόν έχουν αρνητικό, αμυντικό περιεχόμενο αφού εξασφαλίζουν αρνητικά τη νομική κατάσταση των κυβερνωμένων με το να θεμελιώνουν αξίωση για αποχή της κρατικής εξουσίας και καθιερώνουν τον *status negativus*. Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα θα μπορούσαν να αναφερθούν το άσυλο κατοικίας(Σ άρθρο 9), η προσωπική ελευθερία(Σ άρθρο 5 παράγραφος 3), η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης(Σ άρθρο 13) και η ελευθερία γνώμης και τύπου(Σ άρθρο 14).

Τα πολιτικά δικαιώματα έχουν ενεργητικό περιεχόμενο. Θεμελιώνουν αξίωση για συμμετοχή στην άσκηση της κρατικής εξουσίας και με αυτόν τον τρόπο εγγυώνται τον *status activus*. Το κράτος λοιπόν έχει την υποχρέωση να ανέχεται την παρέμβαση των πολιτών στις πιο σημαντικές λειτουργίες του. Με τα δικαιώματα αυτά καθίσταται δυνατή η λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το δικαίωμα του εκλέγειν άλλωστε, που αποτελεί το σημαντικότερο όλων, συνιστά ταυτόχρονα και υποχρέωση. Με το δικαίωμα αυτό ο λαός δεν είναι απλώς το πολιτικά αμέτοχο μέγεθος. Μέσω των πολιτικών δικαιωμάτων οι άνθρωποι μπορούν να εκφραστούν και να αναπτύξουν ανεμπόδιστα την προσωπικότητά τους. Κατά συνέπεια με τη συμμετοχή στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, πραγματοποιείται ο λεγόμενος "αυτοκαθορισμός", επιδίωξη όλων των δημοκρατικών πολιτευμάτων. Παραδείγματα πολιτικών δικαιωμάτων είναι τα εξής. Το δικαίωμα να εκλέγει κανείς και να εκλέγεται(Σ άρθρο 51 παράγραφος 3 και 55), το δικαίωμα να ιδρύει, να μετέχει σε πολιτικά κόμματα και να εκφράζει πολιτικές απόψεις.

Τα κοινωνικά δικαιώματα έχουν θετικό περιεχόμενο. Καθιερώνουν υποχρεώσεις του κράτους για παρέμβαση με θετικές ενέργειες και παροχή αγαθών ή

υπηρεσιών, χωρίς όμως αυτό να συνοδεύεται απαραίτητα από αντίστοιχες αξιώσεις συγκεκριμένων δικαιούχων κατά του κράτους. Άρα αφορούν στον *status positivus*.

Παραδείγματα κοινωνικών δικαιωμάτων αποτελούν το δικαίωμα για εργασία(Σ άρθρο 22), το δικαίωμα προστασίας της υγείας και μητρότητας, το δικαίωμα για κοινωνικές ασφάλισεις και για κατοικία(Σ άρθρο 21), το δικαίωμα για εκπαίδευση(Σ άρθρο 16).

Όσον αφορά στα κοινωνικά δικαιώματα πρέπει να σημειωθεί πως αυτά παρουσιάζουν μια ιδιομορφία σε σχέση με τα ατομικά και τα πολιτικά. Έτσι, ενώ οι δύο τελευταίες κατηγορίες δικαιωμάτων θεμελιώνουν αγωγή αξίωση για την απόλαυση και την άσκηση τους και συνεπάγονται αστική, ποινική ακόμη και πειθαρχική ευθύνη για τα κρατικά όργανα που τα παραβιάζουν, δεν ισχύει το ίδιο με τα κοινωνικά δικαιώματα μέχρι τη στιγμή που ο κοινός νομοθέτης λάβει την απόφαση να υλοποιήσει και συγκεκριμενοποιήσει τις διατάξεις του Συντάγματος περί κοινωνικών δικαιωμάτων. Οι τελευταίες εμφανίζονται δηλαδή ως ``συνταγματικές εντολές``. Οι φορείς συνεπώς κοινωνικών δικαιωμάτων δεν μπορούν να ασκήσουν αγωγίμες αξιώσεις έναντι του κράτους για κοινωνικές παροχές, αφού δεν υπάρχει δυνατότητα εξαναγκασμού του. Πρέπει να σημειωθεί πάντως πως τα κοινωνικά δικαιώματα έχουν κανονιστικό περιεχόμενο και δεσμευτική ισχύ.

Επιπλέον θα πρέπει να αναφερθεί πως η διάκριση αυτή δεν είναι τόσο καθαρή και απλή. Υπάρχουν διατάξεις οι οποίες περιλαμβάνουν στοιχεία όλων των παραπάνω *status*. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διάταξη του άρθρου 20 παράγραφος 1 του Συντάγματος.

Μετά την θεωρία των *status* διαπιστώθηκε και η ύπαρξη μιας άλλης κατηγορίας δικαιωμάτων, εκείνων που πηγάζουν από θεσμικές εγγυήσεις και έχουν συγκεκριμένο σκοπό και λειτουργικό προορισμό. Οι θεσμικές εγγυήσεις παρουσιάζουν το εξής κοινό στοιχείο με τα κλασικά ατομικά δικαιώματα. Έχουν την ικανότητα να θεμελιώνουν κατά του κράτους αγωγίμες αξιώσεις με αντικείμενο την αποχή του τελευταίου από την συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα ιδιωτικής αυτονομίας των προσώπων. Σκοπός τους όμως είναι η προστασία και η διασφάλιση του θεσμού και όχι η προστασία του φορέα της αξίωσης ως άτομο. Ως προς αυτό διαφέρουν από τα ατομικά δικαιώματα. Γενικότερα οι θεσμικές εγγυήσεις δεν έχουν περιεχόμενο μόνο αρνητικό, με την έννοια που αναφέραμε, αλλά και θετικό. Ο κοινός νομοθέτης έχει υποχρέωση δηλαδή να θεσπίζει κάθε φορά τις ρυθμίσεις εκείνες που

είναι κατάλληλες και αναγκαίες για την προστασία και διασφάλιση του σχετικού θεσμού.

Στο δεύτερο μέρος του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος ρυθμίζονται τα συνταγματικά δικαιώματα με τίτλο « ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» (Σ άρθρο 4-25). Η αναθεώρηση του 1986 δεν ασχολήθηκε με θέματα συνταγματικών δικαιωμάτων σε αντίθεση με την αναθεώρηση του 2001 η οποία ρύθμισε πολλά σχετικά ζητήματα.

Στο ισχύον Σύνταγμα λοιπόν εδραιώνονται η αρχή της ισότητας(άρθρο 4),και ακολουθεί η θεμελίωση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας(άρθρο 5). Στη συνέχεια ρυθμίζονται η σύλληψη και το αυτόφωρο έγκλημα, εδραιώνεται η αρχή « ουδεμία ποινή άνευ νόμου», απαγορεύονται τα βασανιστήρια και η γενική δήμευση(άρθρο 7). Θεσπίζεται η αρχή του νόμιμου ή του φυσικού δικαστή (άρθρο 8), το άσυλο της κατοικίας(άρθρο 9), το δικαίωμα του αναφέρεσθαι (άρθρο 10), το δικαίωμα του συνέρχεσθαι(άρθρο 11), του συνεταιρίζεσθαι(άρθρο 12), η θρησκευτική ελευθερία(άρθρο 13), η ελευθερία έκφρασης και η ελευθερία τύπου(άρθρο 14), η ραδιοτηλεόραση(άρθρο 15), η τέχνη, η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία, η παιδεία(άρθρο 16), η ιδιοκτησία και η αναγκαστική απαλλοτρίωση(άρθρο 17 και 18), το απόρρητο των επιστολών(άρθρο 19), η παροχή έννομης προστασίας(άρθρο 20), ο γάμος και η οικογένεια(άρθρο 21), η εργασία(άρθρο 22), η συνδικαλιστική ελευθερία(άρθρο 23) και το περιβάλλον(άρθρο 24).

5)Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Τα συνταγματικά δικαιώματα συμπερασματικά, εδραιώνονται και κατοχυρώνονται με τον πιο ασφαλή τρόπο στα πλαίσια της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης η οποία είναι απόρροια της δημοκρατίας. Απόρροια εκείνου του πολιτεύματος που είναι ανοικτό στην κριτική και στον έλεγχο και του οποίου ο σκοπός είναι να περιορίσει την αυθαιρεσία όσον αφορά και στους άρχοντες και στους αρχόμενους. Η δημοκρατία επομένως αποτελεί το πολίτευμα της δικαιοσύνης και της ελευθερίας μέσα στο οποίο βρίσκουν έδαφος να ακμάσουν και να εξελιχθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου. Οι άνθρωποι στο πολίτευμα αυτό έχουν δικό τους λόγο όπως επίσης έχουν και την ικανότητα να συμμετέχουν, να κρίνουν, να προτείνουν, να ελέγχουν , να εκλέγουν. Καμία ηγεσία ,όσο χαρισματική κι αν είναι, δεν μπορεί να

διεκπεραιώσει και να προωθήσει αποτελεσματικά τα μεγάλα εθνικά ζητήματα, χωρίς τη συμμετοχή και την υποστήριξη των πολιτών. Εξάλλου, η δημοκρατία μόνο εξασφαλίζει στον πολίτη δικαιώματα που του επιτρέπουν να επιδίεται άφοβα στις δημιουργικές του δραστηριότητες, να μορφώνεται, να αναγνωρίζεται η αξία του και να ζει αξιοπρεπώς. Διασφαλίζονται λοιπόν όλες οι απαραίτητες και αναγκαίες συνθήκες που ανάγουν τον άνθρωπο σε υπέρτατη αξία. Όλες αυτές οι αρχές και οι αξίες καθιστούν την κοινωνία δυνατή συμβάλλουν στην πρόοδο, στην εξέλιξη και την ευημερία της. Η ίδια η κοινωνία εξάλλου είναι αυτή που παρέχει στα μέλη της τις δυνατότητες να αγαπήσουν ,ακόμη και να υπερασπιστούν τέτοιες αξίες αν χρειαστεί. Ο κίνδυνος διχασμού και συγκρούσεων μετριαάζεται και μειώνονται οι κοινωνικές συγκρούσεις, καθώς η δημοκρατία είναι το πολίτευμα που στηρίζεται στην υπευθυνότητα, στην ανεκτικότητα και στην επιείκεια των πολιτών. Η σημασία λοιπόν των συνταγματικών δικαιωμάτων, όπως ακριβώς λειτουργούν στη δημοκρατία είναι ουσιώδης.

Η δημοκρατία επίσης, ευνοεί την επίτευξη υψηλού βιοτικού επιπέδου. Οι πολίτες μπορούν να αναπτύσσουν ελεύθερα τις οικονομικές τους δραστηριότητες, στα πλαίσια, βέβαια, που ο νόμος ορίζει. Με το νόμο προστατεύονται η ατομική ιδιοκτησία, αλλά και τα δικαιώματα που έχει ο πολίτης ως εργαζόμενος. Προσφέρονται κίνητρα για αυξημένη απόδοση και για διάκριση των ικανών. Εξάλλου, η δημοκρατική πολιτεία μεριμνά και για τους οικονομικά ασθενείς πολίτες της, με τα επιδόματα και τις διευκολύνσεις που παρέχει. Έτσι λοιπόν αποτρέπονται οι συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και ο πολίτης ενισχύεται με μία αίσθηση βεβαιότητας, ηρεμίας και αισιοδοξίας. Τα αισθήματα αυτά εντείνονται ακόμα περισσότερο όταν ο άνθρωπος γνωρίζει πως μπορεί άφοβα να ερευνά και να εκφράζει τις απόψεις του. Η δυνατότητα αυτή όχι μόνο προσφέρεται, αλλά και ενθαρρύνεται. Η δημοκρατία έχει ανάγκη και θέλει πολίτες με γνώση, κρίση και ήθος. Η δύναμή της στηρίζεται σε αυτά ακριβώς τα προτερήματα των πολιτών. Για να πετύχει τον σκοπό αυτό, προσφέρει σε όλους τους πολίτες ίσες ευκαιρίες να μορφωθούν, με τη δημόσια δωρεάν παιδεία. Αν λάβουμε υπόψη πως η εκπαίδευση και η μόρφωση είναι απαραίτητη για να αναπτύξει καθένας τις ικανότητες του και να διακριθεί στον τομέα της δραστηριότητας του, καταλαβαίνουμε πως οι ίσες ευκαιρίες που προσφέρει η δημοκρατία στη μόρφωση είναι και η αρχή της αξιοκρατίας. Η αξιοκρατία πραγματοποιείται με την καθιέρωση κριτηρίων και με διαφανείς διαδικασίες στην ανάδειξη αυτών που θα αναλάβουν τα διάφορα αξιώματα. Αυτές οι

διαδικασίες μόνο σε δημοκρατικό πολίτευμα μπορεί να εξασφαλιστούν. Οι άνθρωποι με αυτόν τον τρόπο νιώθουν δικαιωμένοι και ηθικά ικανοποιημένοι.

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων συνεπώς, αποτελεί ανώτατο σκοπό και πρωταρχική υποχρέωση του κράτους. Στο άρθρο 25 παράγραφος 1 του Συντάγματος ορίζεται ρητά πως τα συνταγματικά δικαιώματα τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Σύμφωνα με το εδάφιο 2 του άρθρου 25, όλα τα κρατικά όργανα αναλαμβάνουν τον ρόλο του εγγυητή και υποχρεούνται να διασφαλίζουν όχι μόνο την ανεμπόδιστη αλλά και την αποτελεσματική άσκηση τους. Οφείλουν όχι μόνο να τα σέβονται αλλά να λαμβάνουν επίσης όλα τα αναγκαία προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα με σκοπό την απρόσκοπτη άσκηση τους από τρίτους. Και σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε πως η συνταγματική αναθεώρηση του 2001 ήταν εκείνη που έθεσε ως κρατική επιταγή την αποτελεσματική άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων. Με αυτό τον τρόπο επιτεύχθηκε η ενίσχυση της κρατικής υποχρέωσης για προστασία των δικαιωμάτων αυτών. Η αναγνώριση και η προστασία των απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη.(Σ άρθρο 25 παράγραφος 2). Η προστασία τους άλλωστε συμβαδίζει με την μεταβολή του κράτους από κράτος αποχής σε προστατευτικό κοινωνικό κράτος δικαίου. Πράγματι τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου κατοχυρώνονται στα πλαίσια του σύγχρονου κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους.

6) ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Το κράτος δικαίου αντιπαρatiθέμενο προς το αστυνομικό κράτος, παρέχει δικαιώματα και εγγυήσεις υπέρ των πολιτών ενώ θέτει όρια στην δράση της κρατικής εξουσίας υποτάσσοντας τις ενέργειες της σε κανόνες που έχουν τεθεί εκ των προτέρων. Με αυτό τον τρόπο η κρατική εξουσία αυτοπεριορίζεται και αυτοδεσμεύεται. Η ελληνική συνταγματική θεωρία ανάγει την αρχή του κράτους δικαίου σε μία από τις οργανωτικές βάσεις του πολιτεύματος. Αξίζει να αναφερθεί πως από την ίδρυση του το νεοελληνικό κράτος συγκροτήθηκε με γνώμονα τη λαϊκή

κυριαρχία και τη δικαιοκρατία. Έτσι «η δικαιοκρατική μορφή των ελληνικών πολιτευμάτων ήταν ανέκαθεν συνυφασμένη με τη δημοκρατική»². Στο ισχύον Σύνταγμα λοιπόν η τυπική αναγνώριση και η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνεται από το άρθρο 25 συνιστά θεσμική εγγύηση από την οποία προκύπτει η δικαιοκρατική μορφή του πολιτεύματος. Το κράτος δικαίου λοιπόν, εγγυάται αποτελεσματικά σε όλους τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Επίσης πλάθει έννομες σχέσεις που χαρακτηρίζονται από αρχές και αξίες όπως η ισότητα, η ελευθερία για όλους τους πολίτες, η κοινωνική αξιοπρέπεια και η κοινωνική αλληλεγγύη. Αρχές δηλαδή αλληλένδετες με τον σεβασμό της ανθρώπινης αξίας, αρχές που αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο για το κράτος δικαίου.

Στο κοινωνικό κράτος δικαίου η βασική αρχή που διέπει την έννομη τάξη είναι η ελευθερία δράσης ή πράξης των ατόμων. Η τελευταία εκδηλώνεται ως αφηρημένη δυνατότητα αυτοκαθορισμού και συνειδητής απόφασης για πράξεις μέσα σε ένα ιστορικά καθορισμένο πλαίσιο αντικειμενικών στόχων και βιοτικών δυνατοτήτων. Εξέχουσα θέση στο σύστημα του κοινωνικού κράτους κατέχει η αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η τελευταία προσδιορίζει το άτομο τόσο ως «αξία ηθικο-πνευματική όσο και ως ύπαρξη κοινωνική-ιστορική»³. Γίνεται αντιληπτό συνεπώς πως το σύγχρονο κράτος δικαίου και κοινωνικό κράτος εγγυώνται τα θεμελιώδη δικαιώματα σε όλους και στον καθένα ξεχωριστά στο πλαίσιο της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης, εκείνης της τάξης πραγμάτων που ανάγεται ως τον ιδανικό χώρο για την ευημερία των πολιτών.

Τα συνταγματικά δικαιώματα επομένως, χρήζουν μεγάλης προστασίας που επιτυγχάνεται με την δικαστική προστασία τους και συγκεκριμένα με τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων που κατοχυρώνεται από το άρθρο 93 παράγραφος 4 του Συντάγματος. Τα δικαστήρια μπορούν να ασκήσουν τον έλεγχο αυτό μόνο στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους που προβλέπονται από τον νόμο εκτός αν το Σύνταγμα αναθέτει με ρητή και ειδική διάταξη συγκεκριμένη αρμοδιότητα σε συγκεκριμένο δικαστήριο. Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων ασκείται στην Ελλάδα κατά τρόπο διάχυτο και παρεμπόδιων από τον δέκατο ένατο αιώνα.

^{2,3}Βλ. Μανιτάκης Αντώνης, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, εκδ. Σάκκουλας ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1994, σελ.292 και σελ.161 αντίστοιχα.

7)ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Στο πλαίσιο της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης, φορέας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων μπορεί καταρχήν να είναι ο καθένας χωρίς η εθνικότητα του να έχει κάποια σημασία, εκτός βέβαια αν οι αλλοδαποί αποκλείονται από την συνταγματική διάταξη. Ωστόσο και σε αυτές τις περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στο άρθρο 11 παράγραφος 1 του Συντάγματος στο οποίο γίνεται αναφορά στους «Έλληνες», δε σημαίνει πως οι αλλοδαποί απαγορεύεται να ασκήσουν ανάλογη δραστηριότητα. Αντιθέτως θα υπάρξει σχετική νομοθετική ρύθμιση που θα επιλαμβάνεται του θέματος. Εξάλλου ο νομοθέτης οφείλει πάντα να λαμβάνει υπόψη τις διεθνείς συμβάσεις για την προστασία των δικαιωμάτων των αλλοδαπών.

Όσον αφορά στα φυσικά πρόσωπα είναι φορείς των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων από την γέννηση μέχρι και τον θάνατο τους. Υπάρχουν όμως εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, οι ανήλικοι δεν είναι φορείς του δικαιώματος σύναψης γάμου.

Όσον αφορά στα νομικά πρόσωπα, είναι φορείς όσων δικαιωμάτων προσιδιάζουν στη φύση τους. Δικαιώματα που προσιδιάζουν στη φύση των νομικών προσώπων είναι πρωτίστως η οικονομική ελευθερία, η προστασία της ιδιοκτησίας κ.α. Τα κοινωνικά δικαιώματα από την άλλη πλευρά, δε συμβαδίζουν με τη φύση των νομικών προσώπων, οπότε και τα τελευταία δε μπορούν να θεωρηθούν καταρχήν φορείς τους. Τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου που ασκούν αποκεντρωμένη δημόσια εξουσία χωρίς λειτουργική αυτοτέλεια, έχοντας μάλιστα ιδρυματική μορφή, είναι αποδέκτες των υποχρεώσεων που απορρέουν από τα συνταγματικά δικαιώματα. Δεν αποκλείεται όμως και νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου να αποτελέσουν φορείς ατομικών δικαιωμάτων. Αυτό ισχύει πρωτίστως για τα ν.π.δ.δ. που παρουσιάζουν σωματειακό χαρακτήρα. Σκοπός των σωματείων άλλωστε είναι και η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών τους, που δεν αποκλείονται να αντιτίθενται προς τα συμφέροντα του κράτους.

Το κράτος δεν είναι φορέας ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Είναι ο βασικός αποδέκτης των υποχρεώσεων που πηγάζουν από αυτά. «Ο πρώτος που δεσμεύεται από τα θεμελιώδη δικαιώματα που θεσπίζει το ελληνικό Σύνταγμα είναι η ίδια η κρατική εξουσία»⁴. Το άρθρο 25 παράγραφος 1, όπως έχει ήδη αναφερθεί,

⁴Βλ. Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλας ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2002, σελ.59.

εδραιώνει υποχρέωση όλων ανεξαιρέτως των κρατικών οργάνων να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επομένως όλα τα νομοθετικά, τα κυβερνητικά και τα δικαστικά όργανα του κράτους οφείλουν αφενός μεν (αρνητικά) να μη παραβιάζουν τα συνταγματικά δικαιώματα των πολιτών (αμυντική λειτουργία δικαιωμάτων) και αφετέρου δε (θετικά) να προστατεύουν την άσκηση τους (προστατευτική λειτουργία δικαιωμάτων). Δεσμεύονται όλοι οι φορείς του δημοσίου τομέα ανεξάρτητα από τη φύση τους ως νομικά πρόσωπα του δημοσίου ή του ιδιωτικού δικαίου.

Μετά την εξέταση των φορέων και των αποδεκτών των θεμελιωδών δικαιωμάτων αξίζει μία αναφορά στο πρόβλημα της ισχύος των συνταγματικών δικαιωμάτων στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών.

Συγκεκριμένα, ο κίνδυνος για καταπίεση και περιορισμό της ελευθερίας των διοικουμένων δε προέρχεται μόνο από την κρατική ή γενικότερα τη δημόσια εξουσία αλλά και από άλλες δυνάμεις. Οι τελευταίες μπορεί να είναι είτε ιδιώτες σαν άτομα είτε κυρίως ομάδες. Οι δυνάμεις αυτές, έχουν την ικανότητα να επιβάλλουν τη θέληση τους και να ασκήσουν οικονομική, ιδίως, καταπίεση αποτελώντας κατά αυτόν τον τρόπο κέντρα εξουσίας. Στη σημερινή εποχή υπάρχουν πράγματι οικονομικά συγκροτήματα, εταιρίες και μονοπώλια, επαγγελματικά σωματεία κ.α. από τα οποία ο πολίτης ενδεχομένως να εξαρτάται. Για παράδειγμα, ο εκλογέας μπορεί να υποκινείται από παράγοντες έξω από τη συνείδηση του από τους οποίους εξαρτάται ή ακόμη η δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία να δεχτεί απειλές από ιδιώτες που ενδιαφέρονται για το περιεχόμενο της δικαστικής αποφάσεως. Όλα αυτά βέβαια είναι αθέμιτα και απαράδεκτα στα πλαίσια της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης. Ανακύπτει συμπερασματικά, ανάγκη προστασίας των πολιτών κάτι που συνάδει απόλυτα εξάλλου με τη φύση της δημοκρατίας.

Η θεωρία της «τριτενέργειας», η οποία προέρχεται από το γερμανικό εργατικό δίκαιο, επιχειρεί να δώσει την απάντηση στο πρόβλημα. Η σημασία της τριτενέργειας έγκειται στο ότι τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι «τρίτων» προσώπων, δηλαδή ιδιωτών. Συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα λοιπόν, προστατεύονται όχι μόνο απέναντι στους φορείς της δημόσιας εξουσίας αλλά και απέναντι στους ιδιώτες έχοντας εφαρμογή και στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου. Στο άρθρο 25 παράγραφος 1 εδάφιο γ θεσπίζεται πως τα δικαιώματα του ανθρώπου ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες

προσιδιάζουν. Έτσι κατοχυρώνεται ρητά η δυνατότητα τριτενέργειας όχι μόνο των συνταγματικών δικαιωμάτων αλλά όλων γενικά των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

8) ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Το γεγονός ωστόσο πως τα συνταγματικά δικαιώματα εδραιώνονται και προστατεύονται αποτελεσματικά στο δημοκρατικό πολίτευμα δε σημαίνει πως είναι και ανεπίδεκτα περιορισμών. Τα συνταγματικά δικαιώματα θεσπίζονται από κανόνες δικαίου οι οποίοι προβλέπουν για το καθένα από αυτά ένα ευρύτερο ή στενότερο αντικείμενο ρύθμισης καθιερώνοντας με αυτό τον τρόπο έναν πρώτο περιορισμό. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα οι περιορισμοί κατοχυρώνονται συνοδεύοντας την θέσπιση κάποιου συγκεκριμένου δικαιώματος. Εκτός όμως από αυτούς τους περιορισμούς υπάρχουν και άλλοι οι οποίοι συνίστανται σε συνταγματικές διατάξεις γενικότερης σημασίας. Αυτές οι συνταγματικές διατάξεις έχουν ως αποτέλεσμα την σχετικότητα της προστασίας των περισσότερων και ιδίως των ατομικών δικαιωμάτων.

Περιορισμό γενικής σημασίας των ατομικών δικαιωμάτων συνιστά η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας σύμφωνα με το άρθρο 48 παράγραφος 1 ή 2 του Συντάγματος. Το πρώτο εδάφιο της συγκεκριμένης παραγράφου ορίζει πως εφόσον κηρυχθεί κατάσταση πολιορκίας, με τη σχετική απόφαση της Βουλής αναστέλλεται η ισχύς του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παράγραφος 4,6,8,9,11,12 παρ. 1 έως και 4, 14,19,22 παρ.3, 23, 96 παρ. 4 και 97 του Συντάγματος. Έτσι μπορεί να επιβληθεί απαγόρευση κυκλοφορίας, να διενεργηθούν συλλήψεις χωρίς δικαστικό ένταλμα και κρατήσεις πολιτών χωρίς να έχουν προσαχθεί σε ανακριτή. Πολίτες που δεν έχουν διαπράξει κανένα αδίκημα, αλλά απλώς κρίνονται ύποπτοι μπορούν να εκτοπισθούν προληπτικά με απόφαση διοικητικού οργάνου. Μπορούν να διεξάγονται έρευνες κατ' οίκον χωρίς δικαστικό ένταλμα και χωρίς παρουσία δικαστικού λειτουργού, να απαγορεύονται συγκεντρώσεις ακόμα και σε κλειστό χώρο κ.ο.κ. Πρέπει να σημειωθεί πάντως πως η αναστολή της ισχύος των ατομικών δικαιωμάτων δεν αφορά τις διατάξεις αυτές στο σύνολο τους, αλλά μόνο την ανάγκη ή τον κίνδυνο εξαιτίας του οποίου κηρύχθηκε η κατάσταση πολιορκίας.

Το Σύνταγμα πέρα από την κατοχύρωση των δικαιωμάτων θεσπίζει σε πολλές διατάξεις και υποχρεώσεις. Έτσι εδραιώνεται η φοροδοτική (Σ άρθρο4 παρ.5) και η στρατολογική υποχρέωση.(Σ άρθρο 4 παρ.6) Το άρθρο 51 παρ.5 του Συντάγματος ορίζει την υποχρεωτική άσκηση του δικαιώματος της ψήφου, ενώ το άρθρο 120 παρ.4 το δικαίωμα, αλλά και την υποχρέωση αντίστασης στη βίαιη κατάλυση του Συντάγματος. Σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ. 4 το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης. Το άρθρο αυτό μπορεί να θεωρηθεί ότι «συμπυκνώνει ή κωδικοποιεί τη *ratio* επιβολής των υποχρεώσεων αυτών»⁵. Γενικότερα το χρέος αλληλεγγύης αποτελεί πρόσθετο περιορισμό των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Ωστόσο, η έως τώρα χρήση του άρθρου 25 παρ.4 από τη νομολογία δεν είναι και τόσο συχνή.

Από την άλλη πλευρά η νομολογία και κυρίως τα πολιτικά δικαστήρια κάνουν συχνή χρήση της παραγράφου 3 του άρθρου 25 σύμφωνα με την οποία η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται. Η συγκεκριμένη διάταξη μάλιστα συνδέεται με το άρθρο 281 του Αστικού Κώδικα το οποίο απαγορεύει την άσκηση δικαιώματος αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος. Όσον αφορά στο άρθρο 25 παρ.3 η σημασία της κατάχρησης έγκειται στο ότι περιορίζεται σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου το δικαίωμα ασκείται για να εξυπηρετήσει σκοπό πρόδηλα διαφορετικό από αυτόν για τον οποίο το συγκεκριμένο δικαίωμα έχει κατοχυρωθεί. Ο διαφορετικός σκοπός πρέπει να συνάγεται με εμφανή τρόπο από εξωτερικά πραγματικά γεγονότα και όχι να κρίνεται από ψυχολογικές πεποιθήσεις. Σε αυτό ακριβώς έγκειται το πρόδηλο της κατάχρησης δικαιώματος.

Πέρα από τους παραπάνω γενικούς περιορισμούς, υπάρχουν και οι ειδικοί περιορισμοί των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Έτσι κάνουμε λόγο για τους άμεσους συνταγματικούς περιορισμούς ,δηλαδή αυτούς που θεσπίζονται στην ίδια συνταγματική διάταξη που κατοχυρώνει το δικαίωμα και την επιφύλαξη υπέρ του νόμου ή σπανιότερα υπέρ διοικητικών ή δικαστικών αρχών.

Επιφύλαξη του νόμου ονομάζεται η ρητή παραπομπή στο νόμο. Περιέχεται σε πολλές συνταγματικές διατάξεις όχι μόνο του δεύτερου μέρους του ισχύοντος Συντάγματος που αναφέρεται στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αλλά και του

⁵ Βλ. Χρυσόγονος Κώστας, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλας ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2002, σελ.68.

τρίτου μέρους που έχει ως αντικείμενο ρύθμισης την οργάνωση και τις λειτουργίες της πολιτείας. Οι εκτελεστικοί νόμοι, δηλαδή αυτοί που εκδίδονται σύμφωνα με τις συνταγματικές επιφυλάξεις διακρίνονται σε απλούς εκτελεστικούς και οργανικούς ή οργανωτικούς. Απλοί εκτελεστικοί ονομάζονται οι νόμοι όταν είναι δυνατή άμεση εφαρμογή της σχετικής συνταγματικής διάταξης χωρίς να έχουν θεσπισθεί οι νόμοι αυτοί. Οργανικοί ή οργανωτικοί είναι οι νόμοι που ρυθμίζουν την λειτουργία των άμεσων κρατικών οργάνων. Δεν είναι δυνατή η κατάργησή τους χωρίς αντικατάσταση από διατάξεις που έχουν ισότιμο αποτέλεσμα. Πρέπει να σημειώσουμε ότι σε πολλές διατάξεις που αφορούν ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα η επιφύλαξη του νόμου είναι απαραίτητη για την υλοποίηση του σχετικού δικαιώματος και όχι για τον περιορισμό του. Μάλιστα στο άρθρο 72 παράγραφος 1 του Συντάγματος γίνεται λόγος για εκτελεστικούς του Συντάγματος νόμους «για την άσκηση και προστασία των ατομικών δικαιωμάτων». Η επιφύλαξη νόμου διακρίνεται σε γενική και ειδική. Αν συνοδεύεται από προϋποθέσεις που ορίζει το Σύνταγμα, με τις οποίες προσδιορίζονται τα όρια εντός των οποίων θα κινηθεί το περιεχόμενο του νόμου αυτού είναι ειδική. Αν δε συμβαίνει κάτι τέτοιο είναι γενική.

Πρέπει να σημειώσουμε πως το ζήτημα που δημιουργείται είναι τι εννοεί το Σύνταγμα με τον όρο "νόμος". Αν εννοείται νόμος δηλαδή με την τυπική ή την ουσιαστική έννοια του όρου. Τόσο η συνταγματική θεωρία, όσο και η νομολογία δέχεται πως το Σύνταγμα χρησιμοποιεί για τα ατομικά δικαιώματα τον όρο νόμος με την τυπική και όχι με την ουσιαστική έννοια. Επομένως και οι ουσιαστικοί νόμοι μπορούν να επιβάλλουν περιορισμούς στην άσκηση τους.

Αξίζει να αναφέρουμε πως υπάρχουν και τα λεγόμενα ανεπιφύλακτα δικαιώματα, αυτά δηλαδή που θεσπίζονται από το Σύνταγμα χωρίς καμία επιφύλαξη. Παράδειγμα αποτελούν τα άρθρα 4 παρ.2 και 5, 13 παρ.1 και 22 παρ. 1 εδάφιο β του Συντάγματος. Το ερώτημα που τίθεται αναφορικά με αυτά τα δικαιώματα είναι αν επιδέχονται περιορισμούς και σε ποια βάση. Το άρθρο 5 παρ.1 και η τριάδα των περιορισμών που αυτό περιέχει θα μπορούσε να δώσει μία απάντηση. Θα μπορούσε δηλαδή να θεωρηθεί ως γενικό δικαίωμα και τα υπόλοιπα ατομικά δικαιώματα ως επιμέρους εκδηλώσεις του, με συνέπεια οι περιορισμοί της μη παραβίασης του Συντάγματος, των χρηστών ηθών και της μη προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων να ισχύουν αναλογικά και για αυτά. Ωστόσο, ακόμα κι αν γίνει δεκτή μια τέτοια ερμηνεία προβάλλεται η αντίρρηση πως υπάρχει σχέση γενικού προς ειδικό.

Επομένως, το κανονιστικό περιεχόμενο άρα και τα όρια των ανεπιφύλακτων δικαιωμάτων καθορίζονται ερμηνευτικά.

Οι περιορισμοί των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων από τη μια πλευρά θέτουν όρια στη δράση των πολιτών, από την άλλη όμως είναι απαραίτητοι για την εύρυθμη λειτουργία και ομαλή κοινωνική συμβίωση των ατόμων σε μια δημοκρατικά οργανωμένη ολότητα. Πολλές φορές μάλιστα συνιστούν και αναγκαίες προϋποθέσεις για την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ως παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί η ρύθμιση της κυκλοφορίας, που αφενός έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή περιορισμών, αφετέρου μέσω αυτών επιτυγχάνεται η ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας. Μειώνονται οι κίνδυνοι ατυχημάτων κ.τ.λ. «Έτσι η ελευθερία των άλλων δεν είναι μόνο όριο αλλά και προϋπόθεση για την ελευθερία του καθενός, όπως και η ελευθερία του καθενός είναι προϋπόθεση για την ελευθερία όλων»⁶.

9)ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ

Οι περιορισμοί των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων δεν είναι απεριόριστοι. Αντιθέτως συναντούν κάποια όρια, κάτι που συνάδει άλλωστε με τη φύση του δημοκρατικού και φιλελεύθερου πολιτεύματος. Τα όρια αυτά συμβάλλουν στο να διατηρήσει το πολίτευμα τα παραπάνω χαρακτηριστικά του γνωρίσματα. Υπάρχουν επομένως οι λεγόμενοι «περιορισμοί των περιορισμών», απαραίτητοι στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη. Ο πιο σπουδαίος από αυτούς προβλέπεται στο άρθρο 25 παράγραφος 1 εδάφιο δ. Πρόκειται για την αρχή της αναλογικότητας. Θα ήταν λάθος όμως να συμπεράνουμε εξ αντιδιαστολής ότι ο νομοθέτης της αναθεώρησης του 2001 δεν θέλησε να υπάρξουν άλλοι περιορισμοί.

Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε πως η θέσπιση περιορισμών των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων πρέπει να έχει την πηγή της σε κρατική πράξη με ισχύ νόμου. Οι περιορισμοί των περιορισμών αυτών λοιπόν, συνάγονται από κάποιες γενικές αρχές έτσι όπως τις έχει κατοχυρώσει η νομολογία των δικαστηρίων. Σύμφωνα με τις αρχές αυτές οι περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει να παρουσιάζουν τα ακόλουθα στοιχεία.

⁶Βλ. Μάνεσης Αριστόβουλος, Συνταγματικά δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες, εκδ. Σάκουλας(ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ) σελ. 64.

Πρώτον , να έχουν αντικειμενικό και απρόσωπο χαρακτήρα και ιδίως να μην εισάγουν διακρίσεις, με οποιοδήποτε κριτήριο, που θα αντέβαιναν στη συνταγματική αρχή της ισότητας του νόμου απέναντι των πολιτών και της ισότητας των πολιτών μπροστά στο νόμο.

Έπειτα πρέπει, να δικαιολογούνται από σοβαρότατους λόγους γενικότερου συμφέροντος. Το γενικότερο συμφέρον συνίσταται είτε σε δημόσιο είτε σε κοινωνικό.

Εκτός αυτών, η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί τον πιο σημαντικό περιορισμό. Η ρητή αναφορά της από το Σύνταγμα άλλωστε, αποδεικνύει τη βαρύτητα της αρχής αυτής. Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας ,οι περιορισμοί πρέπει να ανταποκρίνονται προς τον σκοπό για τον οποίο εδραιώνονται. Ο νομοθέτης δηλαδή δεν μπορεί να καταχραστεί την εξουσία του και με τη θέσπιση περιορισμών να εξυπηρετήσει αλλότριους σκοπούς από αυτούς που συνάδουν προς τη φύση του δικαιώματος. Επίσης, οι περιορισμοί αυτοί δεν πρέπει να υπερβαίνουν το εκάστοτε απαραίτητο μέτρο. Αντιθέτως, πρέπει να είναι αναγκαίοι και πρόσφοροι, προκειμένου να λάβει χώρα το αποτέλεσμα που επιδιώκεται και το οποίο δεν μπορεί να επέλθει με ηπιότερα μέσα.

Ακόμη, οι περιορισμοί πρέπει να μην αναιρούν και να μην θίγουν τον πυρήνα των συνταγματικών δικαιωμάτων κάτι που συμβαίνει όταν η άσκηση τους όχι μόνο απαγορεύεται απόλυτα, αλλά και όταν δυσχεραίνεται υπέρμετρα. Τέλος, οι περιορισμοί πρέπει να ερμηνεύονται στενά και από τα δικαστήρια και από τα διοικητικά όργανα.

10)ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Αφού εξετάσαμε τη φύση και τη λειτουργία των συνταγματικών δικαιωμάτων μπορούμε να κατανοήσουμε πως τα τελευταία μόνο στο πλαίσιο της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης κατέχουν πρωταρχική θέση. Μόνο η δημοκρατία εξασφαλίζει με τον πιο ασφαλή τρόπο τα δικαιώματα εκείνα που οδηγούν στην αναγνώριση και τον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου. Στον αντίποδα του δημοκρατικού πολιτεύματος βρίσκονται τα απολυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα.

Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, των οποίων κεντρικός άξονας είναι η μονοπώληση της αλήθειας , οδηγούν την κοινωνία σε αδράνεια. Ο πολιτικός

πλουραλισμός και η πολυφωνία, αν δεν καταργούνται εντελώς, υποβιβάζονται. Τα πολιτικά δικαιώματα καταρρακώνονται και καταπατάται η απαραίτητη διαχωριστική γραμμή μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής ζωής αφού πραγματοποιούνται αδικαιολόγητες επεμβάσεις σε προσωπικούς και απαραβίαστους τομείς. Βρίσκουν έδαφος να ακμάσουν ο φανατισμός, ο δογματισμός και η προκατάληψη. Έτσι οι αρνητικές συνέπειες του συγκεντρωτισμού βάζουν όχι μόνο κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα αλλά και την προσωπικότητα του ανθρώπου με άμεσο επακόλουθο τον πνευματικό ακρωτηριασμό. Η μοναδικότητα του ανθρώπου και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της στάσης ζωής του και σκέψης του καταλύονται. Γίνεται πρόσωπο όν εξισωμένο με τη μάζα, επιδίωξη κάθε ολοκληρωτικού καθεστώτος. Η τρομοκρατία και οι απειλές υποβαθμίζουν την ανθρώπινη ζωή. Συνθλίβεται κάθε αίσθημα ασφάλειας από την παντοδυναμία των πανταχού παρόντων αστυνομικών οργάνων. Η εκτελεστική εξουσία υπερτερεί της νομοθετικής και της δικαστικής. Επικρατεί η έλλειψη κάθε υπευθυνότητας η ασέβεια προς τον πολίτη, η λογοκρισία και ο αφανισμός κάθε αντιφρονούντα. Οι νέοι εξανδραποδίζονται, η βούληση τους ποδηγετείται και εξαλείφεται η δυνατότητα να αντισταθούν ηθικά. Η δημοκρατία επομένως, το μόνο ιδανικό πολίτευμα φαλκιδεύεται.

11)ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συγκεφαλαιώνοντας, γίνεται αντιληπτό πως μόνο το δημοκρατικό πολίτευμα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες, στις ψυχικές ιδιότητες, στο χαρακτήρα και στην προσωπικότητα του ατόμου. Σέβεται τους πολίτες και φροντίζει για το καλό όλων. Παρέχει εγγυήσεις για ελευθερία, αξιοπρέπεια, αξιοκρατία, αρμονική κοινωνική συμβίωση. Κατοχυρώνει και προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου-πολίτη. Παρέχει όλα τα εχέγγυα για να αποκτήσει υπεύθυνους πολίτες, με ευρύτητα πνεύματος, απαλλαγμένους από φανατισμό που ξέρουν να σέβονται την προσωπικότητα και την ετερότητα του διπλανού τους. Η δημοκρατία γαλουχεί προσωπικότητες ολοκληρωμένες και κριτικά σκεπτόμενες κάτι που εξασφαλίζεται άλλωστε με την απρόσκοπτη άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων. Αντικειμενικός στόχος όλων μας είναι λοιπόν, η ταύτιση του ιδανικού περιεχομένου της δημοκρατίας προς τις συγκεκριμένες μορφές εφαρμογής της.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από τη μελέτη που αναπτύχθηκε προκύπτει το βασικό συμπέρασμα πως τα συνταγματικά δικαιώματα, μόνο στους κόλπους της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης εδραιώνονται με τον πιο ασφαλή τρόπο, εξασφαλίζοντας στους πολίτες της δημοκρατίας ηθική ικανοποίηση, βεβαιότητα, ηρεμία και αισιοδοξία. Μόνο η ελεύθερη δημοκρατική τάξη επιτρέπει στο άτομο να ζει άφοβα, να μορφώνεται να δημιουργεί και να ζει αρμονικά με τους άλλους ανθρώπους. Επομένως, γίνεται κατανοητό πως τα θεμελιώδη δικαιώματα βρίσκουν κατάλληλο και γόνιμο έδαφος να ακμάσουν με τον πιο πρόσφορο τρόπο στα πλαίσια της δημοκρατίας, σε αντίθεση με τα απολυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα που οδηγούν στη καταρράκωση των συνταγματικών δικαιωμάτων και τη φαλκίδευση της δημοκρατίας, του μόνου ιδανικού πολιτεύματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ελεύθερη δημοκρατική τάξη ανάγεται ως την ιδανικότερη τάξη πραγμάτων στα πλαίσια της οποίας θεμελιώνονται τα συνταγματικά δικαιώματα του ατόμου, τα ατομικά, τα πολιτικά και τα κοινωνικά. Τα συνταγματικά δικαιώματα όχι μόνο θεωρούνται όρος και όριο της δημοκρατίας αλλά αποτελούν και αναγνώριση της υπέρτατης αξίας του ανθρώπου. Η προστασία τους αποτελεί ανώτατο σκοπό και πρωταρχική υποχρέωση του κράτους. Ωστόσο, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν είναι ανεπίδεκτα περιορισμών. Αντιθέτως επιδέχονται τους τελευταίους, με στόχο την ομαλή κοινωνική συμβίωση των πολιτών. Αλλά και αυτοί οι περιορισμοί δεν είναι απεριόριστοι. Συναντούν όρια, κάτι που συνάδει άλλωστε με τη φύση της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης. Στον αντίποδα της δημοκρατίας βρίσκονται τα ολοκληρωτικά καθεστώτα που οδηγούν στη καταρράκωση των συνταγματικών δικαιωμάτων.

SUMMARY

The free democratic state is the best order of things which built on the constitutional rights of human: personal rights, political rights and social rights. The constitutional rights are conditions and limits of democracy. They also recognize the supreme value of human. Their protection constitutes the highest aim and fundamental obligation of the state. However, the basic rights have restrictions. They accept bounds in order to achieve the normal, social life. But also restrictions are not unlimited. In the contrary they have limits, something which agrees with the nature of free democratic life. In the opposite side of democracy are the absolute regimes which tatter the constitutional rights.

Βιβλιογραφία

1. Δεληκωσταντής Κώστας. Τα δικαιώματα του ανθρώπου, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
2. Δημητρόπουλος Ανδρέας. Η δομή και η λειτουργία της σύγχρονης δημοκρατίας, Αθήνα 1997.
3. Μάνεσης Αριστόβουλος. Συνταγματικά δικαιώματα. Ατομικές ελευθερίες, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη.
4. Μανιτάκης Αντώνης. Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 1994.
5. Χρυσόγονος Κώστας. Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2002.

